

КРИВОРУЧКО В. О.,
старший викладач кафедри філософії,
політології, психології та права
(Одеська державна академія
будівництва та архітектури)

УДК 347.4

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОГОВОРОМ ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ

Стаття присвячена дослідженню відповідальності в енергопостачанні, її відмінності під час застосування до інших видів договору. Окрім того, обговорюються питання застосування заходів оперативного впливу та зарахування таких заходів до відповідальності за договором енергопостачання, а також розглядаються загальні положення про умови відповідальності, які розповсюджуються на енергопостачання.

Ключові слова: енергопостачання, електроенергія, теплова енергія, відповідальність за договором енергопостачання, заходи оперативного впливу.

Статья посвящена исследованию ответственности в энергоснабжении, ее отличия при применении к другим видам договоров. Кроме того, обсуждаются вопросы применения мер оперативного воздействия и отнесения таких мер к ответственности по договору энергоснабжения, а также рассматриваются общие положения об условиях ответственности, которые распространяются на энергоснабжение.

Ключевые слова: энергоснабжение, электроэнергия, тепловая энергия, ответственность по договору энергоснабжения, меры оперативного воздействия.

The article is concerned with the research of reliability in electric power supply, its difference during applying to the other types of the contracts. Alongside this the article under consideration is concerned with the issued of application of retaliatory measures and relate such measures to the electric power supply contractual liability, as well as the article deals with the general provisions on the liability terms and conditions that are applicable to electric power supply.

Key words: electric power supply, electric power, heating energy, electric power supply contractual liability, retaliatory measures.

Вступ. Проблема необхідності більш чіткого регулювання діяльності всіх суб'єктів ринку, як електроенергії, так і теплової енергії, залишається досить актуальною. Необхідно також звернути увагу на різний підхід законодавця до визначення відповідальності за договорами енергопостачання. З одного боку, до такого договору застосовуються загальні вимоги щодо відповідальності, з іншого – законодавством визначена додаткова відповідальність сторін договору енергопостачання. Тому відповідні правовідносини можуть регулюватися, крім Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), іншими законами й іншими правовими актами, а також прийнятими відповідно до них обов'язковими правилами. Проблеми відповідальності за порушення умов договору про енергопостачання присвячені роботи В. Куц, Ю. Кириченко [12, с. 49–54], В. Навроцького [13, с. 45–47], О. Беляневич [2, с. 172–179] та ін. Водночас порівняльне дослідження істотності порушень в енергопостачанні й інших видах договорів за законодавством України не здійснювалось. У зв'язку з чим немає остаточної думки щодо застосування відповідальності до договорів енергопостачання.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ефективності визначених законом санкцій, що застосовуються за порушення договору енергопостачання.

Результати дослідження. Останнім часом, як відомо, розглядається питання про реформування в енергетичній галузі, обговорюються різні концепції реформування. Але, незалежно від того, як буде вирішене питання, необхідність більш чіткого регулювання діяльності всіх суб'єктів ринку енергії залишається досить актуальною. Одним із принципів такого регулювання є застосування відповідальності в енергетичній сфері.

Юридична відповідальність є невід'ємним елементом механізму правового регулювання. За справедливим твердженням С. Алексєєва, «одна з важливих сторін правової організації прямого державного впливу ... полягає в тому, що за допомогою великої групи правових засобів створюється свого роду стіна, яка захищає суспільство від небажаної, небезпечної та шкідливої для нього, для людей поведінки» [1, с. 132]. При цьому надійність і ефективність такої «стіни» в забезпеченні належного виконання умов договору визначальною мірою залежить від правильності вибору способів негативного впливу, що застосовуються у випадках порушення контрагентами своїх обов'язків.

Цивільно-правова відповідальність виконує компенсаційну, превентивну, виховну та штрафну функції, які різняться за своїм змістом, але тісно пов'язані між собою, оскільки всі вони кінцевою метою мають задоволення законних прав та інтересів суб'єктів приватного майнового обороту. Відповідальність сторін договору енергопостачання настає у випадках невиконання або неналежного виконання зобов'язань за договором енергопостачання [7, с. 48]. Як загальне правило цивільне законодавство встановлює повну відповідальність порушника. Проте законом або договором можуть бути встановлені деякі обмеження в цьому.

Традиційно відповідальність енергопостачальної організації за невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань мала обмежений характер, причому регламентували ці відносини відомчі правила, що часто зводили її до суто символічного значення. Обмеження відповідальності стосовно певних порушень енергопостачальної організації досі встановлює й чинне законодавство (у Законах України «Про електроенергетику», «Про тепlopостачання»). Однак до відносин сторін за договором енергопостачання повинні застосовуватися загальні норми про відповідальність за порушення договірних зобов'язань з урахуванням специфіки виконання договорів енергопостачання.

Енергія як предмет договору енергопостачання має низку властивостей, головним із яких є її безперервність. Безперервність означає постійне постачання енергії, відповідно до розроблених графіків і режимів, без перебоїв або припинення подання [14, с. 75]. Безперервність забезпечується енергопостачальною організацією і споживачем енергії, зобов'язаним утримувати мережі, прилади та обладнання в необхідному законом і договором стані [3, с. 31]. Обмеження в споживанні електроенергії, а також здійснення заходів щодо регулювання графіків навантаження споживачів здійснюються в порядку, установленому спеціальними інструкціями.

Отже, безперервність енергопостачання якраз і відрізняє цей договір від усіх інших видів купівлі-продажу. Енергопостачання – це тривалі й безперервні цивільні зв'язки, а не разовий договір, тому законодавство докладно регулює випадки припинення та призупинення виконання договору енергопостачання.

Перерва в поданні, припинення або обмеження подання енергії допускаються за згодою сторін, за винятком випадків, коли така перерва необхідна для вжиття невідкладних заходів щодо запобігання або ліквідації аварії в системі енергопостачальної організації, за умови негайного повідомлення абонента про це. Але дуже часто енергопостачальна організація застосовує припинення або обмеження подання енергії як відповідальність за невиконання умов договору.

Енергопостачальна організація має право застосувати до абонента в разі несвоєчасної оплати ним отриманої енергії заходи оперативного впливу, передбачені законом, зокрема вона має право призупинити або обмежити подання енергії абоненту до повної оплати ним раніше отриманої енергії.

Енергопостачальна організація має право в односторонньому порядку відмовитися від виконання договору за порушення абонентом термінів оплати вартості спожитої енергії, за винятком випадків, передбачених законом або іншими правовими актами [10, с. 73].

Також заходи оперативного впливу застосовуються до абонентів, що не забезпечує належний технічний стан і безпеку експлуатованих енергетичних мереж, приладів та обладнання. Якщо незадовільний стан енергетичних установок абонента, засвідчений органом державного енергетичного нагляду, загрожує аварією або створює загрозу життю й безпеці громадян, енергопостачальна організація має право припинити або обмежити подання енергії такому абоненту, попередивши його про вжиття зазначених заходів [4, с. 43].

Загальний порядок припинення електропостачання в разі несплати за спожиту електроенергію встановлений п. 27 Правил користування електричною енергією для населення, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 1999 р. № 1357 (далі – Правила користування електричною енергією). Так, у разі несплати за спожиту електричну енергію протягом 10 днів після терміну, зазначеного в договорі чи платіжному документі, і неотримання енергопостачальником повідомлення про оплату на 20 день споживачу надсилається попередження про відключення електричної енергії. У разі несплати за спожиту електричну енергію на 30 день після отримання споживачем попередження енергопостачальник має право відключити споживача від електричної мережі. На відміну від електропостачання, порядок припинення теплопостачання має обумовлюватися в договорі, як це передбачено п. 32 Правил користування тепловою енергією, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1198 (далі – Правила користування тепловою енергією).

Здійснення зазначених дій енергопостачальною організацією можливо після попередження про це абонента. Без попередження споживача про перерву в поданні енергії допускається лише за необхідності вжити невідкладні заходи щодо запобігання або ліквідації аварії в системі енергопостачальної організації.

Варто наголосити, що забороняється відключення споживачів перед вихідними та святковими днями. Згідно з п. 42 Правил користування електричною енергією, споживач електричної енергії зобов'язаний оплачувати спожиту електричну енергію та здійснювати інші платежі відповідно до умов договору. За прострочення терміну внесення платежів за електричну енергію споживач несе відповідальність згідно із законодавством (п. 48 Правил користування електричною енергією).

У вказаних випадках має місце застосування заходів оперативного впливу до сторони, яка порушила зобов'язання. При цьому треба зазначити, що енергопостачальна організація, окрім застосування заходів оперативного впливу, може проводити відключення й із інших підстав.

У будь-якому випадку перерва в енергопостачанні тягне за собою невиконання договірних зобов'язань про кількість. Тому енергопостачальна організація несе відповідальність насамперед за перерви в поданні енергії й також її недовідпуск. Відповідно до чинного законодавства, енергопостачальна організація несе відповідальність перед споживачем за порушення умов договору лише за наявності її вини [15, с. 36]. У зв'язку з цим енергопостачальні організації в судових інстанціях дуже часто заперечують свою провину в порушенні умов договору.

З огляду на цю обставину І. Цібірова звертає увагу споживачів енергії на такі основні моменти:

1. Енергопостачальна організація, яка допустила перерву в поданні енергії без відповідного попередження, зобов'язана відшкодувати споживачеві збитки, заподіяні зазначеними діями, якщо перерва не була пов'язана з необхідністю прийняття невідкладних заходів щодо запобігання або ліквідації аварії в системі енергопостачальної організації.

2. Перерва в поданні або обмеження подання енергії, що відбулася внаслідок технічної аварії в мережах або на установках енергопостачальної організації, викликані обставинами, не зарахованими договором або законодавством до форс-мажорних, тягне за собою обов'язок енергопостачальної організації відшкодувати завдані збитки [14, с. 37].

Енергопостачальна організація зобов'язана відшкодувати абоненту реальний збиток і в разі, якщо вона, здійснюючи своє право припинити або обмежити подання абоненту енергії без його згоди, не виконала вимогу про негайне повідомлення абонента про це [15, с. 36]. Несподіване відключення абонента від мережі постачальної організації призводить не тільки до пошкодження належного йому майна, а й до заподіяння шкоди здоров'ю людей [10, с. 73].

Для енергопостачальних організацій і споживачів установлені єдині підстави майнової відповідальності за порушення договірних обов'язків. Коли абонентом є громадянин,

котрий використовує енергію для побутових потреб, енергопостачальна організація в разі порушення умов договору відповідає перед ним незалежно від вини як особа, яка здійснює підприємницьку діяльність. Якщо ж умови договору порушує громадянин, він відповідає перед енергопостачальною організацією тільки за винну поведінку й зобов'язаний відшкодувати лише реальний збиток. Енергопостачальна організація несе відповідальність передусім за перерви в поданні енергії й також її недопостачання. У будь-якому випадку перерва в електропостачанні тягне невиконання договірної умови про кількість енергії, яка підлягає відпуску [8, с. 42]. За вказані порушення договору енергопостачальна організація зобов'язана відшкодувати абоненту двократну вартість недоотриманої енергії.

Стягнення двократної вартості недопоставленої кількості енергії як санкції, на нашу думку, має штрафний характер і, по суті, суперечить закріпленій новим цивільним законодавством природі неустойки, що визначає її компенсаційний характер щодо збитків. Тому стягнення з енергопостачальної організації двократної вартості недопоставленої енергії, незалежно від величини заподіяних збитків, видається як суперечливість новому договірному праву України [11, с. 42].

Як свідчить аналіз судової практики, найбільша кількість порушень стосується недотримання (перевищення) енергоспоживачами встановлених у договорі режимів енергоспоживання, що загрожує надійності й безперервності функціонування енергосистеми загалом. Досягнутий рівень технічного розвитку обмежує можливості накопичення енергії, в силу чого для забезпечення надійності енергопостачання енергопостачальники мають урахувати об'єктивні коливання рівня споживання енергії та можливий вплив діяльності одних споживачів на кількість і якість енергії, що поставляється іншим. Забезпеченню прогнозованості навантаження на енергосистему сприяє визначення режиму енергоспоживання в договорі з кожним енергоспоживачем. Несанкціоновані коливання навантаження в електромережах збільшують втрати електроенергії, що призводить до незапланованих витрат енергопостачальника на закупівлю додаткового обсягу енергії для компенсації цих втрат [6, с. 214].

Ця обставина зумовлює актуальність дослідження пропорційності санкцій, установлених за вказані правопорушення, тим правовим наслідкам, які настають у результаті їхнього скоєння.

На перших етапах розвитку вітчизняного енергетичного законодавства порушення режиму енергоспоживання кваліфікувалося як різновид розкрадання електроенергії (ч. 6 ст. 26 Закону України «Про електроенергетику») і тому було включено до переліку правопорушень в енергетиці, які тягнуть настання відповідальності у вигляді обов'язку сплатити п'ятикратну вартість різниці між фактично спожитим і договірним обсягами електроенергії. Обґрунтованість такої кваліфікації не раз зазнавала критики в літературі [13, с. 45–47; 2, с. 172–179]. Згодом розмір відповідальності був зменшений до двократної вартості різниці між фактично спожитим і договірним обсягами електроенергії. Водночас деякі науковці, а також аналіз судової практики засвідчують прихильність уважати двократну вартість різниці між фактично спожитим і договірним обсягами електроенергії не видом відповідальності, а збільшеною ціною енергії. Крім того, кваліфікація підвищеної оплати як ціни енергії, спожитої понад зазначені в договорі обсяги, може сприяти зловживанням з боку енергопостачальників у вигляді здійснення ними неправомірного відключення споживачів від енергопостачання у зв'язку з невиконанням умов договору про оплату енергії.

Аналізуючи роз'яснення органів державної влади, можна дійти висновку, що таке споживання є порушенням умов договору, за яке передбачена санкція у вигляді двократної вартості різниці між фактично спожитим і договірним обсягами електроенергії. Серед переваг кваліфікації підвищеної плати як комплексного платежу варто зазначити можливість компенсації витрат енергопостачальника на постачання наддоговірного обсягу енергії та стимулювання споживача до дотримання встановлених договором режимів енергоспоживання. Водночас використання такого підходу може призвести до необґрунтованого зростання фіскального навантаження на споживача і, як наслідок, зниження якості енергії.

Енергопостачальна організація також несе відповідальність за порушення вимог щодо якості енергії, яка відпускається абоненту. У тих випадках, коли споживачем енергії є виробниче підприємство, відпуск йому електроенергії зниженої напруги або частоти (або того й іншого) не забезпечує отримання потрібного ефекту й дає право на застосування передбачених законом санк-

цій до енергопостачальної організації. Крім того, він має право відмовитися від оплати недоброякісної енергії. Останній захід можна розглядати як міру відповідальності. У цьому випадку має місце застосування заходів оперативного впливу до сторони, яка порушила зобов'язання. Можливі випадки, коли абонент, незважаючи на знижену якість поданої йому енергії, усе ж використав її. У такій ситуації енергопостачальник несе відповідальність у вигляді штрафу в розмірі двадцяти п'яти відсотків вартості такої електроенергії. Але думку Є. Богданової, використання абонентом неякісної енергії не відповідає поняттю безпідставного збагачення, що призводить до обов'язкової сплати такої енергії [4, с. 38]. Є. Блинкова стверджує, що в разі порушення енергопостачальною організацією вимог, які висуваються до якості, абонент має право відмовитися від оплати такої енергії або застосувати такі наслідки: 1) відмовитися від виконання договору купівлі-продажу й зажадати повернення сплаченої за товар грошової суми; 2) вимагати заміни товару неналежної якості товаром, відповідним договору [3, с. 38]. Проти цієї позиції виступив В. Вітрианський, котрий не допускає можливості застосування до відносин із енергопостачання вказаних вище наслідків і відстоює чинне рішення щодо обов'язкової сплати використаної неякісної енергії. У такій ситуації енергопостачальна організація має зменшити вартість спожитої енергії [5, с. 34].

Постачання споживачу електроенергії зниженої напруги або частоти (або того й іншого) не забезпечує отримання потрібного ефекту й дає право на застосування передбачених законом санкцій до енергопостачальної організації. Абонент має право стягнути з енергопостачальної організації завдану нею шкоду та реальні збитки.

Законодавство про енергетику надає громадянину-споживачу право на розірвання договору в односторонньому порядку з наступним повідомленням енергопостачальної організації. При цьому енергопостачальна організація не має права в односторонньому порядку відмовитися від виконання договору щодо споживача-громадянина [9, с. 34].

До відносин сторін за договором енергопостачання повинні застосовуватися й загальні норми про відповідальність за порушення договірних зобов'язань, які можуть бути встановлені угодою сторін.

З метою зручності пропонується спочатку розглянути підстави та умови відповідальності, яку несе енергопостачальна організація, а після абонент.

Енергопостачальна організація в разі порушення умов договору, коли абонентом є громадянин, котрий використовує енергію для побутових потреб, відповідає перед ним незалежно від вини як особа, яка здійснює підприємницьку діяльність. Водночас розмір її відповідальності може обмежуватись законодавством або відшкодуванням реального збитку.

За несвоєчасну оплату отриманої енергії може стягуватися неустойка у випадках, коли це передбачено договором енергопостачання, крім того, може бути передбачена також відповідальність абонента у вигляді нарахування на не сплачену в строк суму пені. Якщо в договорі не передбачено стягнення неустойки, то можливе застосування відповідальності за невиконання грошового зобов'язання згідно зі ст. 625 ЦК України [14, с. 37].

Висновки. Виконане дослідження дає змогу зробити висновок, що відповідальність сторін за договором енергопостачання може застосовуватися не тільки у формі збитків (прямого збитку), а й у формі неустойки, яка може бути передбачена як договором, так і законом. Окрім того, до споживачів можуть бути застосовані заходи оперативного впливу як міра відповідальності за договором. Енергопостачальна організація при виконанні своїх зобов'язань за договором енергопостачання знаходиться в становищі сторони, що здійснює підприємницьку діяльність, тому в разі порушення договору вона несе відповідальність незалежно від своєї вини. В інших випадках у разі невиконання чи неналежного виконання зобов'язань сторін, що впливають із договору енергопостачання, підлягають застосуванню загальні положення про підстави та умови відповідальності за порушення цивільно-правового зобов'язання.

Варто зауважити, що робилися спроби змінити норми про обмежену відповідальність учасників договору енергопостачання й перейти до принципу рівності сторін. Але, як указували вчені, договір енергопостачання належить до тих видів, де застосування принципу обмеженої відповідальності є необхідною умовою нормального існування й діяльності енергопостачальних організацій.

Підводячи підсумок, важливо підкреслити стосовно підстав та умов відповідальності, що, ураховуючи розглянуті винятки, застосуванню до договорів енергопостачання підлягають загальні положення про підстави й умови відповідальності за порушення цивільно-правового зобов'язання [3, с. 38].

Список використаних джерел:

1. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев. – М. : БЕК, 1994.
2. Беляневич О.А. Про деякі особливості відповідальності споживача в договірних відносинах енергопостачання / О.А. Беляневич // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 2.
3. Блинкова Е.В. Договор энергоснабжения и подобные ему договоры / Е.В. Блинкова // Правовые вопросы энергетики. – 2003. – № 1.
4. Богданова Е.Е. Особенности защиты прав и интересов сторон в договоре на энергоснабжение / Е.Е. Богданова // Право и экономика. – 2003. – № 2.
5. Витрянский В.В. Договор энергоснабжения и структура договорных связей по реализации и приобретения электроэнергии / В.В. Витрянский // Хозяйство и право. – 2005. – № 3.
6. Джумагельдієва Г.Д. Щодо відповідальності за порушення договірних режимів енергоспоживання / Г.Д. Джумагельдієва // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – № 1 (9).
7. Егизаров В.А. Договор энергоснабжения / В.А. Егизаров, Н.А. Игнатюк, М.И. Полупанов // Право и экономика. – 2001. – № 7.
8. Керемов Б.Б. Количество энергии – существенное условие договора энергоснабжения / Б.Б. Керемов // Право и экономика. – 2004. – № 4.
9. Керемов Б.Б. Особенности заключения и расторжения договора энергоснабжения / Б.Б. Керемов // Право и экономика. – 2004. – № 8.
10. Куликова Л.А. Да будет свет и тепло. Подводные рифы договора энергоснабжения / Л.А. Куликова // Бизнес-адвокат. – 1997. – № 12.
11. Куликова Л.А. О договоре энергоснабжения / Л.А. Куликова // Хозяйство и право. – 1996. – № 6.
12. Куц В. Об'єкт незаконного використання електричної та теплової енергії / В. Куц, Ю. Кириченко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 3.
13. Навроцький В.О. Чи можна вкрасти електроенергію / В.О. Навроцький // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 8.
14. Цибирова И.Г. Ответственность сторон по договору энергоснабжения / И.Г. Цибирова // Правовые вопросы энергетики. – 2003. – № 1.
15. Ясус М.В. Проблемы ограниченной ответственности по договору энергоснабжения / М.В. Ясус // Законодательство и экономика. – 2001. – № 10.

РУДЕНКО М. П.,
аспірант кафедри господарського права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 346.12

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ
ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН**

Стаття присвячена дослідженню окремих аспектів суб'єктного складу внутрішньогосподарських правовідносин. Визначено коло суб'єктів внутрішньогосподарських відносин, а також проаналізовано їх характерні риси та особливості правового статусу. Зроблено пропозиції щодо вдосконалення чинного господарського законодавства.

Ключові слова: суб'єкт права, суб'єкт господарського права, предмет господарського права, внутрішньогосподарські правовідносини, суб'єкти внутрішньогосподарських правовідносин, суб'єкт господарювання, структурний підрозділ суб'єкта господарювання.

